

ISSN 2414-9012
ISSN (Online) 2616-8766

НАУКОВИЙ
ВІСНИК

HISTORY
JOURNAL

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

OF YURIY FEDKOVYCH
CHERNIVTSI NATIONAL
UNIVERSITY

Рік заснування 1996

Foundation year 1996

№ 2/2022 (56)

№ 2/2022 (56)

ІСТОРИЯ

HISTORY
SCIENCES

Чернівці
Чернівецький національний
університет
2022

Chernivtsi
Chernivtsi National
University
2022

Друкується за ухвалою вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

*Журнал входить до переліку наукових фахових видань України
з історичних наук категорії «Б»*

*Наказ Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03. 2020 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21905-11805ПР від 05.02.2016 р.*

Журнал індексується науково-метричною базою Index Copernicus

Веб-сайт: <http://hj.chnu.edu.ua>

Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : Історія. Чернівці : Чернівецький університет, 2022. № 2. 132 с.

<https://doi.org/10.31861/hj2022.55>

ISSN 2414-9012

ISSN (Online) 2616-8766

Тематика наукового вісника охоплює питання історії України, всесвітньої історії, політичної історії, археології, етнології, спеціальних історичних дисциплін та краєзнавства.

У збірнику публікуються дослідницькі роботи та рецензії. Статті друкуються українською, російською, польською, румунською, англійською, німецькою та французькою мовами.

Редколегія випуску:

Олександр Филипчук, канд. іст. наук, наук. редактор (Чернівці, Україна);

Олександр Добржанський, д-р іст. наук, заст. наукового редактора (Чернівці, Україна);

Богдан Боднарюк, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);

Степан Борчук, д-р іст. наук (Івано-Франківськ, Україна);

Юрій Макар, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);

Анджей Гіль, д-р іст. наук (Люблін, Польща);

Роман Дрозд, д-р іст. наук (Слупськ, Польща);

Лізавета Дубінка-Гуца, канд. іст. наук (Копенгаген, Данія);

Оксана Каліщук, д-р іст. наук (Луцьк, Україна);

Мирослав Кметь, д-р іст. наук (Банська Бистриця, Словаччина);

Антоній Мойсей, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);

Штефан Пурич, д-р іст. наук (Сучава, Румунія);

Олександр Руснак, канд. іст. наук (Чернівці, Україна);

Олександр Сич, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);

Людмила Стрільчук, д-р іст. наук (Луцьк, Україна);

Вікторія Тельвак, канд. іст. наук (Дрогобич, Україна);

Сергій Троян, д-р іст. наук (Київ, Україна);

Володимир Фісанов, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);

Михайло Чучко, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);

Йоханнан Петровський-Штерн, д-р іст. наук (Чикаго, США);

Микола Гуйванюк, канд. іст. наук, відповідальний редактор (Чернівці, Україна).

Адреса редколегії: 58012, Україна, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
факультет історії, політології та міжнародних відносин, тел. +38-050-538-51-10
e-mail: o.dobrzanskiy@chnu.edu.ua

Published by Academic Council
of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Academic Journal Category «B»
Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine
№ 409 dated 17.03.2020
Certificate of registration KB № 21905-11805IIP dated 05.02.2016
The journal is indexed by scientific-metric base Index Copernicus
Website: <http://hj.chnu.edu.ua>

History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi :
Ч-49 Chernivtsi University, 2022. № 2. 132 p.
<https://doi.org/10.31861/hj2021.55>
ISSN 2414-9012
ISSN (Online) 2616-8766

The Journal keeps readers up-to-date with concise, thoughtful reviews of key topics on all aspects of the History of Ukraine, World History, Political History, Archeology, Ethnology, Anthropology and Regional Studies.

The backbone of the Journal comprises research and reviews. Languages: Ukrainian, Russian, Polish, Romanian, English, German and French.

Editorial Board:

Oleksandr Fylypchuk, PhD in History, Editor-in-Chief (Chernivtsi, Ukraine);
Oleksandr Dobrzhanskyi, Doctor of History, Deputy Editor-in-Chief (Chernivtsi, Ukraine);
Bohdan Bodnariuk, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Stepan Borchuk, Doctor of History (Ivano-Frankivsk, Ukraine);
Yurii Makar, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Andrzej Gil, Doctor of History (Lublin, Poland);
Roman Drozd, Doctor of History (Slupsk, Poland);
Lizaveta Dubinka-Guscha, PhD in History (Copenhagen, Denmark);
Oksana Kalishchuk, Doctor of History (Lutsk, Ukraine);
Myroslav Kmet', Doctor of History (Banska Bystrica, Slovakia);
Anthonii Moisei, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Ştefan Purici, Doctor of History (Suceava, Romania);
Oleksandr Rusnak, PhD in History (Chernivtsi, Ukraine);
Oleksandr Sych, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Lyudmila Strilchuk, Doctor of History (Lutsk, Ukraine);
Viktoriia Telvak, PhD in History (Drohobych, Ukraine);
Serhii Troian, Doctor of History (Kyiv, Ukraine);
Volodymyr Fisanov, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Mykhailo Chuchko, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Yohanan Petrovsky-Shtern, Doctor of History (Chicago, USA);
Mykola Huivaniuk, PhD in History, Executive Editor (Chernivtsi, Ukraine).

Editorial Address: 58012, Ukraine, Chernivtsi, Kotsiubynskyi Str. 2,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Faculty of History, Political Science and International Relations, tel. +38-050-538-51-10
e-mail: o.dobrzhanskyi@chnu.edu.ua

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Филипчук О. РУСЬКО-ВІЗАНТІЙСЬКИЙ ДОГОВІР 971 р: АВТЕНТИЧНИЙ ВІЗАНТІЙСЬКИЙ АКТ ЧИ МІСТИФІКАЦІЯ ЛІТОПИСЦЯ?	6-17
Fylypchuk O. THE RUS'-BYZANTINE TREATY OF 971: THE AUTHENTIC BYZANTINE ACT OR THE CHRONICLER'S MYSTIFICATION	6-17
Воротняк І. МОДЕЛІ ІНТЕГРАЦІЇ ЛИПОВАН В ПОЛІЕТНІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ БУКОВИНИ: ВІД ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ САМОБУТНОСТІ ДО ІНОЕТНІЧНИХ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ	18-29
Vorotniak I. MODELS OF THE LIPOVANS' INTEGRATION INTO THE MULTI-ETHNIC ENVIRONMENT OF BUKOVYNA: FROM PRESERVATION OF ETHNO-CULTURAL IDENTITY TO NON-ETHNIC AND GLOBALIZATION IMPACTS	18-29
Ковалець Л. ТАКИ НАШ ГРИГОРІЙ КУПЧАНКО: СПРОБА ПЕРЕПРОЧИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВЧЕНОГО, ПИСЬМЕННИКА, ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА	30-47
Kovalets L. AFTER ALL OUR HRYHORII KUPCHANKO: AN ATTEMPT TO RE-READ THE HISTORY OF THE UKRAINIAN SCHOLAR, WRITER, PUBLIC, CULTURAL AND POLITICAL FIGURE	30-47
Добржанський О. КРАЄЗНАВСТВО БУКОВИНИ В ЧАСИ ПЕРЕБУВАННЯ КРАЮ В СКЛАДІ КОРОЛІВСТВА ГАЛИЧИНИ І ВОЛОДИМЕРІЇ (1786-1849 рр.)	48-57
Dobrzhanskyi O. BUKOVYNA LOCAL LORE STUDIES DURING THE STAY OF THE TERRITORY AS A PART OF THE KINGDOM OF GALICIA AND VOLODYMERIA (1786-1849)	48-57
Ботушанський В. , Ботушанський О. ІВАН ФРАНКО НА СТОРІНКАХ БУКОВИНСЬКОЇ ПРЕСИ (КІНЕЦЬ 80-х рр. ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)	58-70
Botushanskyi V. , Botushanskyi O. IVAN FRANKO ON THE PAGES OF THE BUKOVYNIAN PRESS (THE END OF THE 80s OF THE 19th CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY)	58-70
Хома В. ВПЛИВ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ ОКУПАЦІЙНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ВЛАДИ НА НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	71-77
Khoma V. INFLUENCE OF THE NEGATIVE PHENOMENA OF THE RUSSIAN OCCUPATION GOVERNMENT ON THE POPULATION OF GALICIA AND BUKOVYNA DURING WORLD WAR I	71-77
Дробіна Л. РАДЯНСЬКА СИСТЕМА ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	78-86
Drobina L. THE SOVIET SYSTEM OF INSTITUTIONAL CARE AND UPBRINGING OF CHILDREN IN THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE AFTER WORLD WAR II	78-86
Ignătescu S., Pkiv M., Rusnak O. UKRAINIAN-ROMANIAN STAGES FOR STUDENT ARCHAEOLOGICAL PRACTICE	87-94
Ігнетеску С., Ільків М., Руснак О. УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ЕТАПИ СТУДЕНТСЬКИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК	87-94
Юрій М. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ПРОЦЕСІ УТВЕРДЖЕННЯ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	95-103
Yurii M. INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE PROCESS OF ESTABLISHING THE FOUNDATIONS OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY	95-103

Герегова С. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОСТАТІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА У КУЛЬТУРНІЙ ПАМ'ЯТІ ЧЕРНІВЦІВ	104-113
Herehova S. REPRESENTATION OF A PROMINENT PUBLIC FIGURE OF YURIY FEDKOVIYCH IN CHERNIVTSI'S CULTURAL MEMORY NARRATIVE	104-113

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Бурачок Л., Демків М. ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЄЛИЗАВЕТИ ІІ	114-120
Burachok L., Demkiv M. ELIZABETH II — FORMING AND BECOMING OF PERSONALITY	114-120

РЕЦЕНЗІЇ

Христан Н. «СУЧАСНІСТЬ ПОВЕРНЕНА У МИНУЛЕ». РЕЦЕНЗІЯ НА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ВИДАННЯ: ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА 1918-1923: ЕНЦИКЛОПЕДІЯ: У 4 Т. Т.1: А-Ж. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК, 2018. 688 с.; Т.2: З-О. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК, 2019. 832 с.; Т.3: П-С. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК, 2020. 576 с.; Т.4: Т-Я. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК, 2021. 688 с.	121-123
Khrystan N. «MODERNITY RETURNED TO THE PAST». REVIEW OF THE ENCYCLOPEDIA: WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC 1918-1923: ENCYCLOPEDIA: IN 4 VOLS. VOL. 1: A-ZH. IVANO-FRANKIVSK, 2018. 688 p.; VOL. 2: Z-O. IVANO-FRANKIVSK, 2019. 832 p.; VOL. 3. P-S. IVANO-FRANKIVSK, 2020. 576 p.; VOL. 4. T-YA. IVANO-FRANKIVSK, 2021. 688 p.	121-123

ЮВІЛЕЇ

Юрій М. ДО 85-РІЧЧЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ЯРОСЛАВА СТЕПАНОВИЧА КАЛАКУРИ	124-129
Yurii M. TO THE 85th ANNIVERSARY OF DOCTOR OF HISTORICAL SCIENCES, PROFESSOR YAROSLAV STEPANOVYCH KALAKURA	124-129

IN MEMORYIUM

Добржанський О. БОТУШАНСЬКИЙ ВАСИЛЬ МЕФОДІЙОВИЧ (1935 – 2022)	130-131
Dobrzhansky O. BOTUSHANSKYI VASYL MEFODIIOVYCH (1935 – 2022)	130-131

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 2. – 2022. – С. 18–29
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 2. – 2022. – pp. 18–29
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2022.56.18-29>
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(477.85)„17/18”:271.222(470+571)-86+39(=161.1)(477.85)

© Іван Воротняк* (Чернівці)

МОДЕЛІ ІНТЕГРАЦІЇ ЛИПОВАН В ПОЛІЕТНІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ БУКОВИНИ: ВІД ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ САМОБУТНОСТІ ДО ІНОЕТНІЧНИХ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

У пропонованій статті висвітлюється процес переселення і адаптації старообрядців у поліетнічному середовищі Буковини в кінці XVIII – на початку ХХ ст. Представники австрійської адміністрації краю були активними прихильниками залучення липован, мотивуючи свою позицію перед офіційним Віднем тим, що нові поселенці завдяки своїй працьовитості і практичним навичкам ведення господарства зможуть позитивно вплинути на економічний розвиток Буковини. Доволі швидко за старовірами закріпився образ працьовитих і підприємливих людей, які загалом вели здоровий спосіб життя, зберігаючи свою етнокультурну самобутність.

Дослідники констатують, що в середовищі буковинських липован впродовж тривалого часу зберігалось досить багато традиційних елементів матеріальної і духовної культури, хоча з часом відбулися певні зміни під дією іноетнічних чинників. Водночас під впливом науково-технічного прогресу серед липован спостерігається частковий відхід від чітко регламентованих канонів, поступове долучення до технічних благ цивілізації.

Ключові слова: Буковина, липовани, традиційна культура, етноконфесійна самобутність, інтеграція в іноетнічне середовище.

Ivan Vorotniak (Chernivtsi)

MODELS OF THE LIPOVANS' INTEGRATION INTO THE MULTI-ETHNIC ENVIRONMENT OF BUKOVYNA: FROM PRESERVATION OF ETHNO-CULTURAL IDENTITY TO NON-ETHNIC AND GLOBALIZATION IMPACTS

Abstract. The article under study highlights the process of resettlement and adaptation of Old Believers in the multi-ethnic environment of Bukovyna in the late 18th – early 20th centuries. The representatives of the Austrian administration of the region were active supporters of involving the Lipovans, motivating their perspective for Vienna officials by the fact that the new settlers, owing to their hard work and practical farming skills, will be able to influence positively the economic development of Bukovyna.

The author verifies the evidences of contemporaries who confirm that the anticipations of local officials were largely satisfied – the Lipovans were quite successfully integrated into the economic life of their new homeland. The Old Believers were promptly associated with hard-working and enterprising people, who generally led a healthy lifestyle, preserving their ethno-cultural identity.

The researchers affirm that quite a lot of traditional elements of material and spiritual culture were preserved for a long time, although certain changes took place in the course of time under the influence of non-ethnic factors in the environment of the Lipovans of Bukovyna. The main factor that facilitated

* к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

PhD in History, Associate Professor, Department of World History, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

orcid.org/0000-0003-2383-0202

e-mail: i.vorotnyak@chnu.edu.ua

the preservation of the traditional way of life of the Old Believers was the system of prohibitions and prescriptions of a religious and moral-ethical nature. Simultaneously, under the influence of scientific and technical progress, there is a partial recession of clearly regulated canons among the Lipovans, a gradual attachment to the technical benefits of civilization.

The consequences of the globalization processes influence can be considered as a recess of an isolated way of life, contacts with representatives of other ethnic groups and confessions, which resulted in certain changes in the everyday and ritual spheres, the spreading of the practice of marriages with non-believers, the transition to Orthodoxy of the Nikon's model, etc.

Keywords: *Bukovyna, the Lipovans, traditional culture, ethno-confessional identity, integration into a non-ethnic environment.*

Серед розмаїтої етнічної палітри населення Буковини австрійського періоду виділялися росіяни-старообрядці (липовани, филиповани), в першу чергу тим, що переважно вели замкнутий спосіб життя, намагаючись мінімізувати контакти з представниками іновірців, дотримуючись при цьому цілого ряду релігійних та морально-етичних приписів. Вони неодноразово потрапляли в поле зору як тогочасних¹, так і сучасних² дослідників. У своїх працях науковці тією чи іншою мірою намагалися висвітлити історію, культуру, побут буковинських липован. Більш докладного вивчення потребує проблема пристосування старообрядців до нових суспільно-політичних та соціально-економічних реалій, в яких вони опинилися після переселення на Буковину. На думку сучасного етнологіста релігії І. Чеховського, засадничою підставою для розрізнення «своїх» від «чужих» – євреїв, вірмен, німців, румунів, українців – слугувала і продовжує слугувати у старообрядців приналежність до їхньої древлеправославної віри³. Саме релігійна самоідентифікація суттєво відрізняла липован від українського і східнороманського населення краю, яке також належало до православного віросповідання. За весь час свого перебування в межах краю старообрядцям вдалося зберегти свою унікальну матеріальну і духовну культуру, чому до певної міри сприяла їхня замкнутість і норми поведінки в іноетнічному (інорелігійному) оточенні. Метою нашої публікації є висвітлення таких питань, як сприйняття липован офіційною владою і місцевим населенням, а також змін, що відбулися у середовищі липован під дією зовнішніх чинників: маємо на увазі контакти з представниками інших етнічних спільнот, які компактно проживали на території краю, а також вплив науково-технічного прогресу.

Чим же власне старовіри привернули до себе увагу австрійської влади? Після окупації краю Габсбурзькою монархією у 1775 р. представники австрійської адміністрації розпочинають процес переселення липован на терени Буковини. Особливо ревним протектором російських старообрядців був тогочасний глава військової адміністрації генерал Карл фон Енценберг⁴. Уже в 1783 р. генерал клопотав перед львівським генеральним командуванням і віденською природною радою про наділення російських старообрядців землею, хлібом, грішми, представляючи російських липован досить порядними, працелюбними і відповідно корисними для краю людьми⁵. Того ж року Буковину відвідав австрійський імператор Йосиф II. Енценберг представив йому у місті Сучава старійшин російських громад краю. Це були мешканці сіл Митока-Драгомирна і Климівці. Старообрядці настільки сподобались монарху, що він не тільки подарував їм цілковиту свободу віросповідання, але й наказав Енценбергові, як той сам пізніше доповідав про це генеральному командуванню у Львові, – «притягувати в край ще більше цих хороших і корисних липованських сімей»⁶. Згідно з патентом, який надав імператор Йосиф II липованам-переселенцям від 9 жовтня 1783 р., їхнім нащадкам і духовенству надавалися свободи, зокрема звільнення терміном на 25 років від рекрутської повинності, від усіх податків і свобода віросповідання⁷.

Надалі офіційні представники влади неодноразово виявляли свою прихильність до старовірів. За поштивість і господарність липован, їхню віддану службу цісарю вони були нагороджені золотою медаллю 6 вересня 1816 р.⁸ Під час зустрічі австрійського імператора Франца I і російського царя Олександра I, що проходила у Чернівцях з 5 по 10 жовтня 1823 р., в одній із розмов цісар похвалив липован за збереження мови і народних традицій⁹. Згідно з усними переказами, які побутують серед буковинських липован, російський самодержець з цікавістю розглядав і розпитував їх про життя буковинських старообрядців, дякував за безмежну вірність російській національності і обдарував їх щедрими подарунками. За розповіддю одного старообрядця, який був представлений царю на ім'я

Ераст (в чернецтві Єпіфаній, помер у 1850 р. у віці 115 років, який розповідав ченцю Онуфрію, як розмовляв з ним російський цар), дізнаємось таке.

Швидко підійшовши до старообрядців, Олександр I запитав саме Ераста: «З якої губернії?» – «З Калузької». Ераст зовсім розгубився, ледве міг сказати, що він не втікач, а природний старообрядець (який народився вже на Буковині). Цар, посміхаючись, почав розпитувати: – «Ну що ж, – і під дугою їздите, і в баню ходите, і щі з кашею їсте, і квас п'єте?» «Все як є, Ваша царська величність, – без цього неможливо»¹⁰.

Як зазначав відомий історик і етнограф Г. Купчанко, причиною настільки великої симпатії, якою користувалися російські старообрядці з боку генерала Енценберга та імператора Йосифа II, було те, що вони у той час вели загалом досить пристойне і працелюбне життя. На момент зайняття Буковини Австрією тут було багато вільної, необробленої землі. Це власне підтверджувала й доповідь генерала Енценберга про старообрядців, яка була складена 19 жовтня 1783 р. для придворної військової ради, на засіданні якої він відгукнувся про липован такими словами: «Я надаю перевагу одній липованській сім'ї перед п'ятнадцятьма польськими чи п'ятьма молдавськими сім'ями і приймаю їх»¹¹. Схожа за змістом характеристика липован, зроблена відомим львівським професором-натуралістом Бальтазаром Гаке (1788-1789 рр.): «Прокляття, бійки, застосування зброї, військова служба є великим гріхом і цілком забороняється, як і вживання алкогольних напоїв»¹². Як свідчить подальша історія буковинських липован, більшість жителів краю прихильно ставились до них. Знаний дослідник, автор першого комплексного дослідження, присвяченого народностям краю Л.-А. Симигінович-Штауфе, зазначив: «На Буковині, напевно, знайдеться небагато людей, які б відмовили липованам у симпатії»¹³.

За весь період свого проживання в умовах іноетнічного оточення старообрядці Буковини зуміли зберегти свою унікальну етнокультурну самобутність. Відомий російський учений М. І. Надеждин з цього приводу зазначив: «Серед русинів, молдаван, поляків і німців, з яких складається населення краю, вони здаються вихідцями з іншого світу, бо до цих пір залишаються незмінно такими, якими прийшли сюди: досконалыми росіянами, з усіма особливостями прабатьківської великоросійської національності». Цій «цілості та чистоті» російської культури, на його думку, вони зобов'язані саме своєму «розкольникству»¹⁴.

У свідомості буковинців міцно закріпився образ липованина як вправного господаря. Та й самі липовани вважали коня і віз необхідними засобами для заснування домашнього господарства і примноження свого добробуту. Загалом загальноприйнятою нормою було те, що для того, щоб парубок міг одружитися, йому не обов'язково було мати поле і хату, але він в будь-якому випадку повинен мати коня і воза¹⁵.

Одним з головним занять буковинських липован було садівництво. У цій сфері вони фактично утримували монополію на всій території краю. Красномовним свідченням цієї тези є повідомлення, видрукуване в газеті «Армейский вестник» (1917 р., під час третьої окупації Чернівців під час бойових дій Першої світової війни. – *І. В.*): «Торгівлю в Чернівцях ведуть представники різних національностей: росіяни, чехи, поляки, австрійські німці, вірмени, євреї. Але найцікавіше, що майже вся фруктова торгівля [зосереджена] в руках великоросів. Обійдуть більшість льохів і крамниць, і ви, на превеликий подив, з'ясуєте, що торгують наші чи то володимирські, чи то московські баби і дівчата. Це їхня мова, їх одяг, вигляд. Все чисто великоруське»¹⁶.

Крім утримування власних садів, старообрядці орендували їх по всій території краю, прагнучи отримати з цього практичний зиск. Отже, липовани не були позбавлені комерційної жилки. Підтвердженням цього є факт, який наводить у своїх спогадах австрійський письменник і публіцист Георг Дроздовський: «Він (липованин. – *І. В.*) охоче взяв би фруктовий сад в оренду, однак мусить спершу оглянути цвіт, щоб оцінити, яким буде майбутній врожай. Це йому дозволялося і через годину оцінки близько 300 із 1000 дерев він казав, яким буде збір. Про людське око зазвичай трохи торгувалися з багатьма «якщо» та «але» і, зрештою, приймали умови. Бо добре знали: на його оцінку можна покластися. Він ще ніколи не помилився»¹⁷.

Липованські чоловіки славилися і як вправні землекопи, тож їх охоче запрошували для земляних робіт – «*на копку*». Коли у Чернівцях будували *цегольню* (нинішній третій цегельний завод на вул. Кармелюка), то глину возили саме липовани. По селах кликали липован, якщо потрібно було

викопати ставок¹⁸. Працьовитість липован свого часу вразила відомого суспільно-політичного діяча, вченого-слависта О. Будиловича: «Якихось 5 000 душ в трьох-чотирьох невеликих селах, а скільки праці, яку діяльність вміють вони розвинути в країні! Своєю основною спеціальністю вони вважають земляні роботи. І справді, значна частина доріг і мостів, ровів і каналів не тільки на Буковині, а й в суміжних частинах Галичини – зроблені цією жменюю “мужиків-інженерів”»¹⁹. Очевидно, що саме завдяки наполегливій працьовитості липовани отримали від румунів прізвисько «бородаті екскаватори»²⁰.

Принаймні ще до першої третини ХХ ст. липовани – передусім на селі – зберігали у побуті чимало атрибутів самобутньої традиційної матеріальної культури. Зокрема, намагалися дотримуватися старої моди в одязі, яка побутувала в давнину на їхній історичній батьківщині – Росії. Як чоловіки, так і жінки полюбили барвисті тканини. Чоловічі сорочки були найчастіше червоними або барвистими. Сорочку носили навипуск, підперезану вузьким поясом. Штани шили із ситцю, переважно темного кольору, які заправляли у чоботи з високими халявами, «в трубочку» і складеними «в гармошку»²¹.

Як відзначає угорський дослідник Ф. Фодор²², традиційний костюм сьогодні носять тільки жінки. Серед кольорів переважають коричневі барви. До святкового одягу належить збірник для волосся з простої тканини, до якої за допомогою шпильок або гумки прикріплюється кічка (головний убір, пошитий на кшталт шапочки з простої однотонної тканини або прикрашеної дрібним візерунком. – І. В.), яка має різні кольори і багато прикрашена блискітками. Їх шиють місцеві швачки похилого віку. Кічки носять молоді заміжні жінки. Дівчата носять у волосі кольорові стрічки, старі жінки одягають хустки. Характерний одяг жінок – це сарафан на двох бретельках. Вирушаючи до церкви, всі жінки надівають на голови хустки, незалежно від віку, – за традицією, не можна показувати волосся. Як констатує науковець, на Буковині цієї традиції вже мало хто дотримується²³.

Пояс, лестовка або «лестулька» і підручник – подушка для молитви – це ті предмети, які треба брати з собою до церкви. Цікаво, що в Клімівцях старообрядці носять старовинні пояси, і серед молоді в наш час ця традиція набирає популярності. Різницю між костюмами добре видно під час зустрічей липован, які вони влаштовують щороку. В них беруть участь липовани майже з усіх поселень, які зберігають свої традиції²⁴.

Як свідчать опитування, проведені чернівецьким краєзнавцем І. Чеховським, традиційний одяг почав масово виходити з ужитку липован десь у 40-х рр. ХХ ст. Інформаторки-старожилки та вихідці з Білої Криниці, які народилися у 30-х рр., прокоментували костюми місцевих старообрядців на світлинах 1910-1920-х рр. як «старовинні», яких вони вже практично не застали²⁵. Одяг нинішніх старообрядців на території Чернівецької області загалом зневиразнений привізним ширвжитком, як, зрештою, і вбрання жителів українських чи румунських сіл краю, та все ж окремі елементи затрималися і до сьогодні. Літні жінки, у тому числі й з чернівецької громади, подекуди ще носять на голові під хусткою кічку, яка, проте, відрізняється від тієї, що побутувала сто років тому і нагадує сукняну хусточку-чепчик²⁶.

Похоронний одяг липован Румунії до цього часу зберігає елементи, притаманні російській культурі ХVII-XVIII ст.: у сільській місцевості представлені комплекси традиційного одягу, при виготовленні якого дотримуються і деяких технологічних традицій. Відома російська дослідниця С. Інікова виділяє три елементи ритуального одягу, які несуть особливе семантичне та ідентифікаційне навантаження. Це чоловіча та жіноча сорочки, жіночий головний убір і особливо – саван. Серед старшого покоління в основному зберігаються релігійні уявлення про значущість ритуального одягу загалом і його окремих елементів зокрема. Процес асиміляції російських старообрядців румунами виразно проявляється в наш час, найменше він торкнувся як похоронного одягу, так і похоронного обряду загалом. Поступова втрата етноконфесійної специфіки в похоронному одязі свідчить про вплив у цій сфері швидше процесу глобалізації культури, ніж асиміляції. З числа запозичень з румунської традиції можна вказати на використання чорного кольору як траурного, тривале носіння трауру родичами і декілька випадків поховання неодруженої та незаміжньої молоді у вбранні нареченого і нареченої. Процес втрати традиції похоронного одягу в різних релігійних групах відбувається нерівномірно. Переважно він торкнувся представників білокриницької згоди як найбільш відкритої для контактів і впливів²⁷.

В історії досліджуваної етноконфесійної спільноти заборони відіграли роль механізмів, що регулюють збереження або втрату релігійної та культурної ідентичності різних течій. Для розпорочених по всьому світу старообрядців, які не мають сильного духовного центру, заборона взяла на себе частину функцій церковної організації, формуючи структури конфесійної та культурної ідентичності. Ставлення до заборон амбівалентне: з одного боку, заборони розглядаються як канонічна, сакральна цінність, невиконання якої – «страшний гріх», з іншого боку, система заборон не відрізняється стабільністю. Неважко помітити, що від табу, які приймалися під впливом нових історичних умов, старовіри відмовляються значно легше, ніж від стародавніх (наприклад, заборона на тютюнопаління стійкіша, ніж заборона на фотографування або користування електрикою)²⁸.

В умовах модернізації суспільства заборона містить у собі дві небезпеки: строгість заборон загрожує конфесійній групі втратою спадкоємності поколінь, відштовхує молодь, тоді як руйнування системи заборон нерідко виявляється рівносильним утраті релігійної ідентичності²⁹. І це цілком усвідомлюється сучасними старообрядницькими лідерами, які стоять перед настільки ж нелегким вибором, як і їхні предки: «Вийшовши з “обложеної, ізольованої фортеці”, старообрядництво стикається і з новими завданнями, і з новими спокусами. Відсутність свідомої адаптації до реалій сучасного світу, яка б спрямовувалась духовними пастирями і канонічними законами, призвела до того, що плоди цивілізації все одно стихійно, безконтрольно входять у побут старообрядців. Іноді ревнитель благочестя, який засуджує одновірця за перегляд телевізора, сам, наприклад, приймає аптечні ліки, забувши, що це забороняється батьківськими настановами. З іншого боку, проявляються випадки відступів від канонів заради терпимості на побутовому і, що більш серйозно, на релігійному рівні, що змушує думати про збереження самоадекватності старообрядництва – в сутнісному, богословському сенсі. Доступна для старообрядництва межа компромісу, ікономії позначена змістом реформи Никона. Якщо допускати в церковному житті відхилення значного порядку, наприклад, дозволяти старообрядцям молитися в старообрядницькому храмі, то неминуче постає питання, чи варто було розділитися з никоніанами, щоб у результаті допустити не менші порушення канонів?»³⁰

Дотримання заборон сприймається всередині етноконфесійної групи як особливість «справжнього старообрядця», тобто такого, який зберігає, з точки зору сучасних представників спільноти, еталонні традиції. Всередині традиції постійно виробляються способи пом'якшення правил (наприклад, необхідність дотримуватися їх у церкві, а не вдома, під час посту або релігійного свята і т.д.), ліквідації наслідків їх порушення – аж до зміни самих правил, їхньої адаптації до мінливого соціокультурного контексту³¹. Самі липовани в інтерв'ю журналістам визнають, що змушені відходити від усталених побутових практик: «Електрикою користуємось тільки в найбільш крайніх випадках. У бабусь з електрики тільки лампочка, а то навіть холодильників немає. – А у вас? – Ой, у нас вдома електрика. Нам віра, звичайно, забороняє. Але зараз куди без цього всього»³². Цікаво, що наймолодші представники липован абсолютно спокійно ставляться до використання сучасних досягнень техніки (гаджетів). На запитання журналістки про користування планшетом п'ятнадцятирічний житель Білої Криниці відповів: «Тільки фанатики від усього відмовляються. – Але я в ігри не граю – тільки книжки читаю. Користуюся ним, як підручником»³³. Власне і серед представників старшого покоління є такі, які б не відмовились від таких сучасних благ цивілізації, як Інтернет чи банкомат³⁴.

Негативні наслідки для липован мав релігійний консерватизм, на що вказували ще австрійські дослідники. Це стосувалося упередження стосовно медицини. Старообрядці ніколи не зверталися по медичну допомогу, лікарські поради ж виконували лише тоді, коли хвороба була зовнішнього характеру. Внутрішній біді, на їхнє глибоке переконання, може зарадити лише сам Бог, навіть у таких випадках, коли хворого можна врятувати за допомогою простих ліків. Від віспи захищають лише молитви (це пояснюється впертістю липован щодо вакцинації проти віспи)³⁵, щеплення коров'ячої віспи уникають з тієї причини, що через це людська кров змішається з тваринною. Як констатував свого часу Е. Фішер, «фаталістичний світогляд – це також одна з перешкод, що гальмує проведення серед них санітарних заходів»³⁶. Пережитки такого упередження ще й досі даються взнаки серед старшого покоління липован, яке більше довіряє лікуванню зіллям і молитвам, як це було заведено споконвіку. Щоправда, в разі серйозної хвороби і літні люди з липованських сіл так

само звертаються до лікаря чи лягають у лікарню. Як пояснюють такі метаморфози самі старовіри з Білої Криниці, «Бог допоможе і в лікарні»³⁷.

Не менш характерними були і харчові табу, які стосувалися вживання напоїв, що уособлювали «гріховний» спосіб життя: кави, чаю (за винятком запареного на травах) і особливо алкоголю. Нинішні старожили з липованських сіл, як і представники чернівецької громади, із сумом констатують, що протягом останніх ста літ цей згубний потяг значно посилювався, тож тепер нікого зі старообрядців уже не бентежить пляшка оковитої за святковим столом. Та попри це, безпробудні пияки і досі велика рідкість серед старовірів³⁸.

Липовани надзвичайно суворо дотримувалися церковних постів – як довготривалих, так і щотижневих, у середу й п'ятницю, коли годилося споживати лише пісні страви. Старожили Білої Криниці згадують: «Перший тиждень посту [великоднього. – І. В.] у нас суворий. Бабусі наші цей тиждень сидять на хлібі і воді. А коли страсна п'ятниця, так і хліб, і воду в рот не беруть. Моляться цілий день»³⁹.

Під дію табу потрапляв і такий атрибут несправедного життя, як тютюн. Липовани вважали, що то зілля, зрощене з чортової крові. Тому не лише самі не курили і не нюхали тютюну, а й забороняли курити у себе вдома іншим⁴⁰. Таку заборону наочно ілюструє випадок, зафіксований Л. Симигіновичем-Штауфе: «Один чиновник мав відвідати у службових справах липованське село. Сторож біля воріт, замість того, щоб їх відкрити, вийшов назустріч колясці, найпоштивніше зняв капелюха і з усіма ознаками ввічливості попросив відкласти геть довгу люльку, бо, крім неї, не було жодних перешкод, щоб високопоставлений урядовець міг в'їхати у село. Відвідувач, маючи графський титул, не лише дуже заносився зі своїм дворянством, але й службовим значенням, виявив недвозначні ознаки гніву, але це не допомогло: ворота залишалися зачиненими, а в'їзд забороненим. Граф змушений був змиритися з такою вимогою. Як пристрасний курець, він владнав усі свої справи впродовж пів години»⁴¹. Тенденція негативного сприйняття тютюнокуріння зберігалася щонайменше до другої половини ХХ ст. За спогадами Діонісія Петрова – старожила з Білої Криниці, в селі «донедавна курили 2-3 чоловіків, яких сторонилися як хворих на чуму»⁴².

В процесі взаємовідносин з іноетнічним суспільством ідентичність старовірів спиралася на їхній культурний націоналізм, на ідею про те, що саме російська релігійність, російське православ'я, російська культура є найвищою цінністю. Ідентичність старовірів також співвіднесена, як відомо, з їхніми уявленнями про Святу Русь. У цьому сенсі їх ідентичність спирається на традиціоналізм, ідеал якого – в минулому. Ідентифікація старовірів фундована їхніми уявленнями про зразки, які вкорінені не просто в православ'ї, а в російському православ'ї дониконівських часів. Саме через традиціоналізм і культурний націоналізм насамперед реалізовувалася релігійна ідентичність старообрядницьких громад⁴³.

Чимало заборон стосувалося контактів з іновірцями, включно з православними-«обливанцями» (так називали старообрядці тих православних, в яких хрещення здійснюється шляхом поливання чи кроплення водою, а не шляхом повного занурення у купіль). Як відзначали етнографи австрійської доби, липовани остерігалися іновірців, трактуючи їх як «нечистих», тому намагалися якомога менше контактувати з ними навіть із нагальних справ. На випадок відвідин оселі іновірцем спеціально тримали килимки, якими застеляли лавку, перед тим як запросити гостя сісти. У разі, якби він сів на голу лавку, її потім слід було відчистити до блиску, так само, як і клямку дверей, до якої доторкнувся «чужий». Тим більше заборонялося разом із ними їсти, оскільки посуд, із якого їли чи пили іновірці, вважався оскверненим, і липованові не годилося брати страву з такої миски чи пити з такого кухля⁴⁴. Зазначимо, що сучасні старообрядці пояснюють таку практику як побутову гігієну: «Раніше хвороби викошували цілі села. А тепер якщо якась хвороба станеться, – раз, випили пігулку і все»⁴⁵.

З приходом радянської влади навальна «культурна революція» цілковито зруйнувала крихкі рогатки звичаєвих табу, і для молодих липован навстіж прочинилися двері у світ, наповнений світських спокус. Про це відкриття світу по той бік табу не без задоволення згадують старожилки Білої Криниці, юність яких припала на повоєнні роки. Потайки від суворих батьків вони бігали до щойно відкритого клубу, де переглядали фільми «про любов» і танцювали під гармошку танго та фокстрот⁴⁶.

Схожі явища зафіксували дослідники в румунській частині Буковини: 1960-ті рр. стали своєрідним рубіконом, після якого процес руйнування традиційного липованського суспільства,

втрати усталених вікових уявлень, в тому числі прищеплюваних з дитинства понять про моральність у стосунках юнаків і дівчат, почав набирати швидкість. У липованських селах колективізація була проведена у другій половині 1950-х рр. Багато молоді в ці роки виїхало в міста: одні на будівництва, заводи, інші – вчитися, оскільки країні були потрібні фахівці. У селах хлопці і дівчата стали разом працювати в бригадах, а дозвілля проводити в «камінах» (будинки культури – румун.), куди, в першу чергу, проводили електрику і де можна було танцювати під музику далеко від очей старших. Танцювальні вечори в «каміні» витіснили святкові посиденьки, та й буденні клаки швидко втрачали свою привабливість і господарську актуальність⁴⁷.

Релігійні канони забороняли старообрядцям і шлюб з іновірцями. Батьки давали згоду на такий шлюб лише за умови, що наречений чи наречена з іновірців вихрестяться за старовірським обрядом, тобто стануть вихрестами. Для здійснення обряду хрещення через повне занурення, в церкві встановлювали велику кадку (більше 1 гектолітра). В теплу пору року священник здійснював обряд хрещення безпосередньо в озері, як, наприклад, у с. Клімівці (Сучавський повіт)⁴⁸.

Протягом радянського та сучасного періодів упередження щодо родичання з іновірцями значно похитнулося, і теперішнє середнє й молодше покоління нащадків липован старої Буковини проживає, як засвідчують проведені дослідження, здебільшого у змішаних шлюбах – із представниками практично всіх етнічних груп, які населяють край⁴⁹. Певним виправданням шлюбів з румунами і румунками в очах батьків слугувала та обставина, що румуни в основному належали до православної церкви⁵⁰.

Зрозуміло, що в процесі укладання шлюбів липован з представниками інших етнічних спільнот зазнала змін і сама весільна обрядовість. Зокрема, російська дослідниця С. Інікова, досліджуючи весільну обрядовість липован південної частини Буковини, відзначила, що «український компонент настільки сильний, що ми не наважуємося, безумовно, віднести весілля липован цього регіону до південноросійського типу»⁵¹. Безперечними запозиченнями можна вважати деякі елементи в дошлюбному спілкуванні липованської молоді (відвідування хлопцем будинку дівчини в нічний час, об'їзд села на сивому коні) і широке використання ялиці для прикрашання будинку нареченого⁵².

З початку 1990-х рр., особливо останнім часом, липованське і румунське весілля набувають усе більшої схожості, але не стільки за рахунок запозичень, скільки в силу загального процесу втрати традиційної культури і тими, й іншими, місце якої поступово займає обрядовість зі слабовираженими етнічними рисами⁵³.

Чимало липован перебралися, за сімейними обставинами, на постійне проживання до інших областей, і навіть до країн близького та далекого зарубіжжя. І, звісно, далеко не завжди такому шлюбові передувало хрещення чи перехрещення за старообрядницьким звичаєм – особливо за радянської доби, коли нещадно переслідувалися будь-які церковні обряди. Проте навіть за тих часів немало «твердих» липован наполягали на дотриманні старовинного звичаю. Деякі родини намагаються дотримуватися його і в наші дні, коли родинна обрядовість загалом починає повертатися до традиційних форм⁵⁴. Наприклад, у 71-річної старожительки Білої Криниці Татяни Василівни Єремєєвої (1932 р. нар.) син Полікарп узяв дружину з українського села Веренчанки (тоді Заставнівського р-ну), однак шлюб брали у старообрядницькій церкві, звісна річ, із попереднім перехрещенням нареченої. А 65-річна білокриничанка Меланія Тимофіївна Тимофєєва (1938 р. нар.) згадує, що зі своїм обранцем, Фьодором Андрійовичем, вінчалися наприкінці 50-х у парафіяльній церкві Козьми і Дем'яна, за що чоловік поплатився посадою голови сільради. Зате викохали аж трьох доньок, які привели у батьківський дім зятів різних національностей; румуна, українця і росіянина. Однак не без гордоців Меланія Тимофіївна відзначає, всі зяті «перехрещені по-нашому», й так само онуки хрещені в Білій Криниці за старообрядницьким звичаєм⁵⁵.

Але й траплялися випадки, коли старообрядці переходили в православ'я. Такий випадок описав пресвітер Касіан Богатирець у своїй праці «Історія буковинської єпархії»: «Коли митрополичий престол обійняв митрополит Віссаріон (1935-1940), який закінчив після іспитів на богословському факультеті в Бухаресті духовну академію в Києві, і ще там добре познайомившись з розколом, прибувши в Буковину, зацікавився розколом і звернув особливу увагу на найстаршу липованську колонію в Соколинцях (Митока-Драгомирна), яка знаходилась у сусідстві з православним монастирем Драгомирна. Владика Віссаріон, відвідавши одного разу монастир, побачив між людьми, які молилися, і липован, підійшов до них і вступив у розмову – переконався, що вони з

симпатією ставляться до православної церкви. Владика Віссаріон часто влаштував з липованами релігійні диспути, в яких брали участь лідери Соколинської громади – з одного боку, і митрополит Віссаріон, і автор цих рядків, – з іншого боку⁵⁶.

Після деякої підготовки вирішили липовани з Соколинців приєднатися як єдиновірці до православної церкви. Владика Віссаріон дозволив їм служити свої богослужіння за старими книгами, хреститися двома перстами, вживати подвійну алілую і обіцяв їм висвятити з їхнього середовища священника. День урочистого переходу до православної церкви призначений вже під час пастирства спадкоємця Віссаріона – митрополита Тита на тиждень блудного сина 1943 р. після літургії.

На літургію зібралось ціле село. Церква була битком набита; літургію служили делегати митрополії, радник консисторії д-р Арангул і Архіпресвітер Аврам і д-р Богатирець. Співав добре вишколений хор липован. Після літургії виголосив д-р Богатирець відповідну проповідь російською мовою, а потім відбулося урочисте об'єднання липован з Соколинців з православною церквою.

Вони підписали надруковане «Сповідання віри» такого змісту: «Вірую і сповідаю, що православна церква Сходу є єдина, свята, соборна апостольська церква Ісуса Христа, яка дотримала без зміни все те, що вчили Христос і апостоли для порятунку роду людського. Вірую і сповідаю, що священники єпархії православної церкви ведуть свій початок від св. апостолів за допомогою безперервного ряду рукоположень з часу св. апостолів донині, і що невичерпною енергією розливається на віруючих дар Св. Духа, який просвічує і освячує всіх за допомогою Св. Тайн, ввірених Богом усієї священної єпархії. Вірую і сповідаю все, що св. православна церква велить вчити і вірити, і заявляю, що буду дотримуватися цієї віри в усі часи мого життя і що передам її і моїм чадам як безсмертне надбання. Заявляю, що підкоряюся і буду слухняний моєму владиці, Високопреосвященному архієпископу Чернівецькому і митрополиту Буковинському, і розпорядженням Св. Синоду Румунської православної церкви, що належать до церкви і духовенства. Це засвідчую моїм власноручним підписом»⁵⁷. Такі «Сповідання» підписали 593 глави сімейств з усіх 628 сімейств села Соколинці»⁵⁸.

Потерпаючи від неухильного старіння своїх вірних, церковні громади охочіше, ніж колись, приймають до своїх рядів вихрестів із іновірців, переважно з «новоправославних», за походженням – українців, румунів. Є випадки переходу в старообрядництво цілої родини. Як і завжди у таких випадках, новонавернені з особливою ревністю пильнують за дотриманням усіх церковних правил, вказуючи старообрядцям із діда-прадіда на «поганські» елементи в їхніх обрядах і звичаях, які, отже, треба викорінювати. А за такої «ревізії» традиційної побутової культури старообрядництво неминуче втратить свій етноконфесійний колорит і перетвориться в одну з численних, із етнографічного боку безликих, конфесій⁵⁹.

Нашадки буковинських липован здебільшого проживають поза рідними гніздами, нерідко у змішаних родинях, в іноетнічному середовищі. Хоча більшість із них і було охрещено за старообрядницьким ритуалом у білокриницьких храмах, вони не перейняли з купіллю самотньої багатовікової культурної традиції, яку за роки тоталітарного режиму розгубили і призабули ще їхні батьки. У зв'язку з цими проблемами дослідники намагалися з'ясувати, як, власне, ототожнюють самих себе нинішні старообрядці. Ким вони себе нині вважають: округом якогось іншого народу – до прикладу, росіян, окремою етнічною спільнотою чи просто релігійною громадою? Опитування, які проводилися серед буковинських старообрядців, не дають на це запитання однозначної відповіді. Характерним є пояснення 76-літньої Пелагеї Климівни Рибаківної, яка родом із Білої Криниці, а нині проживає у Чернівцях: «Вважаємо себе як росіянами – бо наші предки походять із Росії; так і українцями – бо давно живемо в Україні»⁶⁰. Натомість більшість опитаних представників чернівецької громади зараховують себе до росіян⁶¹.

Загалом можемо констатувати, що впродовж усього часу проживання на Буковині липованам вдалося зберегти етноконфесійну самотність. Це виражається, перш за все, в тому, що вони продовжують вважати себе росіянами і пов'язують свою історію з історією російського народу. До теперішнього часу в середовищі липован стійко зберігається багато елементів матеріальної і духовної культури, хоча й вони зазнали чимало змін під дією іноетнічних чинників. Неабияку роль у збереженні традиційного укладу життя старообрядців відіграла система заборон і приписів релігійного та морально-етичного характеру. Однак під впливом науково-технічного прогресу липовани частково відійшли від жорстко регламентованих канонів, поступово долучаючись до

технічних благ цивілізації. Наслідком впливу глобалізаційних процесів можна вважати відхід від ізолюваного способу життя, контакти з представниками інших етносів і конфесій, результатом чого стали окремі зміни в побутовій та ритуально-обрядовій сферах, поширення практики укладання шлюбів з іновірцями, перехід у православ'я никонівського зразка тощо.

Найбільш стійкими виявилися релігійні погляди старообрядців. Погоджуючись з думкою багатьох сучасних науковців, зауважимо, що саме конфесійний чинник відіграв основну роль у збереженні звичаїв та обрядів старовірів аж до сьогодення і дозволив зберегти багато культурних традицій.

¹ Г. Купчанко, *Поселеніє русскихъ старообрядцевъ въ Буковине* [Settlement of Russian Old Believers in Bukovina], in «Исторический вестникъ, Историко-литературный журналъ», 1898, №7, Июль, с. 182-192; Н.И. Надеждин, *О заграничныхъ раскольникахъ* [About foreign schismatics], in «Сборникъ правительственныхъ свѣдений о раскольникахъ» сост. В.И. Кельсиев, Лондон, 1860, Вып. 1, с. 75-137; D. Dan, *Die Lippowaner, in Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina*, Wien, 1899, s. 282-295; L.-A. Simiginowicz-Staufe, *Die Volkergruppen der Bukowina*, Czernowitz, Druck und Verlag von H. Czopp, 1884, 203 s.

² Ф. Фодор, *Культура и бытъ русскихъ липованъ в Румынии (конецъ XX – начало XXI вв.)* [Culture and life of Russian Lipovans in Romania (late 20th – early 21st centuries)], in «Липоване. История и культура русскихъ россияно-старообрядцевъ», Вып. 2, Одесса, 2005, с. 117-130; І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців* [Transformation of ancient tradition in the modern Old Believer environment of Chernivtsi], in «Етнос. Культура. Духовність. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Інноваційні моделі розвитку туристичної інфраструктури України. Буковинське та світове старообрядництво: історія, культура, туризм”», Чернівці, 23-24 вересня 2006 р., Ч. 2, Чернівці, 2006, с. 282-293; о. Леонтий Варварич, *О ранней истории липованъ Буковины* [About the early history of the Lipovans of Bukovina], in «Липоване. История и культура русскихъ россияно-старообрядцевъ», Вып. 9, Одесса, 2012, с. 103-108; Z. Jaroszewicz-Pierelawcew, *Staroobrzędowcy na Bukowinie*, in «Bukowina po stronie diałology», Sejny, Pogranicze, 1999, s. 137-145.

³ І. Чеховський, *Старообрядці Буковини: проблеми адаптації й збереження етнорелігійної ідентичності в сучасному суспільстві* [Old Believers of Bukovina: problems of adaptation and preservation of ethno-religious identity in modern society], in «Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія», Чернівці, 2004, Вып. 203-204, с. 159.

⁴ Г. Купчанко, *Поселеніє русскихъ старообрядцевъ въ Буковине*, с. 184.

⁵ Г. Купчанко, *Поселеніє русскихъ старообрядцевъ въ Буковине*, с. 185.

⁶ Г. Купчанко, *Поселеніє русскихъ старообрядцевъ въ Буковине*, с. 186.

⁷ Державний архів Чернівецької області, ф. 3 Крайове управління Буковини, оп. 1, *спр. 518 «б» Патент імператора Йосифа II липованам. – Відень, 9 жовтня 1783 р.*, арк. 235.

⁸ Z. Jaroszewicz-Pierelawcew, *Staroobrzędowcy na Bukowinie*, s. 144.

⁹ Z. Jaroszewicz-Pierelawcew, *Staroobrzędowcy na Bukowinie*, s. 144.

¹⁰ о. Леонтий Варварич, *О ранней истории липованъ Буковины*, с. 19.

¹¹ Г. Купчанко, *Поселеніє русскихъ старообрядцевъ въ Буковине*, с. 189.

¹² V. Haquet, *Bucovina în prima descriere fizico-politică. – Călătorie în Carpații Dacici (1788-1789)*, Radauți, Septentrion, 2002, p. 63.

¹³ L.-A. Simiginowicz-Staufe, *Die Volkergruppen der Bukowina*, Czernowitz, Druck und Verlag von H. Czopp, 1884, s. 92.

¹⁴ Н.И. Надеждин, *О заграничныхъ раскольникахъ*, с. 87-88.

¹⁵ D. Dan, *Die Lippowaner*, s. 290.

¹⁶ Цит. за: *Община старообрядцев-липован Приморско-Ахтарского района: история и культура*, Краснодар, 2006, с. 10.

¹⁷ І. Дроздовський, *Тоді в Чернівцях і довкола. Спогади старого австрійця* [Then in Chernivtsi and around. Memories of an old Austrian], Чернівці, Молодий буковинець, 2001, с. 33.

¹⁸ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців* [Transformation of ancient tradition in the modern Old Believer environment of Chernivtsi], in «Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія», Чернівці, 2006, Вып. 291-292, с. с. 236.

¹⁹ А. Будилович, *Путевые заметки о долине среднего и нижнего Дуная* [Travel notes about the valley of the middle and lower Danube], in «Библиотека журнала “Русин”», 2017, № 1 (6), с. 19.

- ²⁰ А. Красовски, *Природа билингвизма русских-липован и межкультурная коммуникация в румынском полиэтническом пространстве* [The nature of Russian-Lipovan bilingualism and intercultural communication in the Romanian polyethnic space], in «Русская грамматика 4.0. Сборник тезисов международного научного симпозиума. Москва, 13–15 апреля 2016 г.», Москва, 2016, с. 81.
- ²¹ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 235.
- ²² Ф. Фодор, *Культура и быт русских липован в Румынии (конец XX – начало XXI вв.)*, с. 125.
- ²³ Ф. Фодор, *Культура и быт русских липован в Румынии (конец XX – начало XXI вв.)*, с. 125.
- ²⁴ Ф. Фодор, *Культура и быт русских липован в Румынии (конец XX – начало XXI вв.)*, с. 125.
- ²⁵ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 287.
- ²⁶ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 287.
- ²⁷ С. Иникова, *Народная традиция и религиозная идея в современной похоронной одежде старообрядцев-липован в Румынии* [Folk Tradition and Religious Idea in the Modern Funeral Clothes of the Lipovan Old Believers in Romania], in «Ярославский педагогический вестник», 2018, № 3, с. 339.
- ²⁸ Е. Смилянская, *Роль запрета в сохранении идентичности конфессиональной группы (по материалам старообрядческих общин)* [The role of prohibition in preserving the identity of a confessional group (based on materials from Old Believer communities)], in «Проблемы идентичности: человек и общество накануне Третьего тысячелетия», Москва, РОО Кеннан, 2003, URL: <http://www.ruthenia.ru/folklore/smilanskaya2.htm>
- ²⁹ Е. Смилянская, *Роль запрета в сохранении идентичности конфессиональной группы (по материалам старообрядческих общин)*.
- ³⁰ М. Шахов, *Проблемы взаимоотношений старообрядчества с современным обществом* [Problems of the relationship between the Old Believers and modern society], in «Старообрядчество: история, культура, современность. Материалы», Москва, 1998, с. 10.
- ³¹ Н. Душакова, *Бытовое взаимодействие старообрядцев с «иноверцами»: актуальные предписания в текстах и практиках* [Everyday interaction of Old Believers with «Gentiles»: current prescriptions in texts and practices], in «Запреты и предписания в славянской и еврейской культурной традиции», Москва, 2018, с. 161.
- ³² Ю. Скибицкая, *Куда уходит вера? Как живет главное в Украине село старообрядцев* [Where does faith go? How the main village of Old Believers lives in Ukraine], in «Українська правда. Життя», URL: <https://life.pravda.com.ua/travel/2017/08/30/226134/>
- ³³ Ю. Скибицкая, *Куда уходит вера? Как живет главное в Украине село старообрядцев*.
- ³⁴ Ю. Скибицкая, *Куда уходит вера? Как живет главное в Украине село старообрядцев*.
- ³⁵ D. Dan, *Die Lippowaner*, s. 284.
- ³⁶ Die Bukowina. *Eine Allgemeine Heimatkunde = Буковина. Загальне краєзнавство*, Чернівці, Зелена Буковина, 2004, с. 169.
- ³⁷ І. Чеховський, *Старообрядці Буковини: проблеми адаптації й збереження етнорелігійної ідентичності в сучасному суспільстві*, с. 163.
- ³⁸ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 288.
- ³⁹ Ю. Скибицкая, *Куда уходит вера? Как живет главное в Украине село старообрядцев*.
- ⁴⁰ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 288.
- ⁴¹ L.-A. Simiginowicz-Staufe, *Die Völkergruppen der Bukowina*, s. 102.
- ⁴² В. Еремца, *Белая Криница – село-«Титаник»* [Belaya Krinitsa – the village-«Titanic»], in «День», 2000, 22 апреля, URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/panorama-dnya/belaya-krinica-selo-titanik>
- ⁴³ В. Матющенко, *Проблема религиозной идентичности в контексте понимания особенностей старообрядчества* [The problem of religious identity in the context of understanding the features of the Old Believers], in «Известия Иркутского государственного университета. Серия “Политология. Религиоведение”», 2015, Т. 14, с. 196.
- ⁴⁴ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 236.
- ⁴⁵ А. Тычина, *White Well*, URL: <http://www.doroga.ua/Pages/ArticleDetails.aspx?ArticleID=1168>
- ⁴⁶ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 289.

- ⁴⁷ С. Иникова, *Свадьба липован Румынии* [Lipovan wedding in Romania], in «Липоване. История и культура русских россиян-старообрядцев», Вып. 8, Одесса, 2011, с. 127.
- ⁴⁸ Ф. Фодор, *Культура и быт русских липован в Румынии (конец XX – начало XXI вв.)*, с. 129.
- ⁴⁹ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 289.
- ⁵⁰ С. Иникова, *Свадьба липован Румынии*, с. 127.
- ⁵¹ С. Иникова, *Свадьба липован Румынии*, с. 144.
- ⁵² С. Иникова, *Свадьба липован Румынии*, с. 144.
- ⁵³ С. Иникова, *Свадьба липован Румынии*, с. 144.
- ⁵⁴ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 289.
- ⁵⁵ І. Чеховський, *Старообрядці Буковини: проблеми адаптації й збереження етнорелігійної ідентичності в сучасному суспільстві*, с. 162.
- ⁵⁶ К. Богатырец, *История Буковинской епархии* [History of the Bukovina diocese], in «Библиотека журнала “Русин”», 2015, № 1, с. 323.
- ⁵⁷ К. Богатырец, *История Буковинской епархии*, с. 324.
- ⁵⁸ К. Богатырец, *История Буковинской епархии*, с. 324.
- ⁵⁹ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 282.
- ⁶⁰ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 292.
- ⁶¹ І. Чеховський, *Трансформація старожитньої традиції в сучасному старообрядницькому середовищі Чернівців*, с. 292.

References

1. K. Bogatyrec, *Istoriya Bukovinskoj eparhii* [History of the Bukovina diocese], in «Библиотека zhurnala “Rusin”», 2015, № 1, s. 29-343.
2. A. Budilovich, *Putevye zametki o doline srednego i nizhnego Dunaya* [Travel notes about the valley of the middle and lower Danube], in «Библиотека zhurnala “Rusin”», 2017, № 1 (6), s. 14-52.
3. I. Chekhovskiy, *Starobriadtsi Bukovyny: problemy adaptatsii y zberezheniya etnorelihiinoi identychnosti v suchasnomu suspilstvi* [Old Believers of Bukovina: problems of adaptation and preservation of ethno-religious identity in modern society], in «Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Zbirnyk naukovykh prats. Filosofii», Chernivtsi, 2004, Vyp. 203-204, s. 158-165.
4. I. Chekhovskiy, *Transformatsiia starozhytnoi tradytsii v suchasnomu staroobriadnytskomu seredovyskhi Chernivtsiv* [Transformation of ancient tradition in the modern Old Believer environment of Chernivtsi], in «Etnos. Kultura. Dukhovnist. Materialy mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii “Innovatsiini modeli rozvytku turystychnoi infrastruktury Ukrainy. Bukovynske ta svitove staroobriadnytstvo: istoriia, kultura, turyzm”», Chernivtsi, 23-24 veresnia 2006 r., Ch. 2, Chernivtsi, 2006, s. 282-293.
5. I. Chekhovskiy, *Transformatsiia starozhytnoi tradytsii v suchasnomu staroobriadnytskomu seredovyskhi Chernivtsiv* [Transformation of ancient tradition in the modern Old Believer environment of Chernivtsi], in «Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Zbirnyk naukovykh prats. Filosofii», Chernivtsi, 2006, Vyp. 291-292, s. 231-239.
6. D. Dan, *Die Lippowaner*, in *Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina*, Wien, 1899, s. 282-295.
7. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoj oblasti, f. 3. Kraiove upravlinnia Bukowyny, op. 1, spr. 518 «b» Patent imperatora Patent imperatora Yosyfa II lypovanam. – Viden, 9 zhovtnia 1783 r., 235 ark.
8. *Die Bukowina. Eine Allgemeine Heimatkunde = Bukovyna. Zahalne kraieznavstvo* [Bukovyna. General local lore], Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 2004, 488 s.
9. G. Drozdovskiy, *Todi v Chernivtsiakh i dovkola. Spohady staroho avstriitsia* [Then in Chernivtsi and around. Memories of an old Austrian], Chernivtsi, Molodyi bukovynets, 2001, 256 s.
10. N. Dushakova, *Bytovoe vzaimodejstvie staroobryadcev s «inovercami»: aktualnye predpisaniya v tekstah i praktikah* [Everyday interaction of Old Believers with «Gentiles»: current prescriptions in texts and practices], in «Zaprety i predpisaniya v slavyanskoj i evrejskoj kulturnoj tradicii», Moskva, 2018, s. 149-164.
11. V. Eremica, *Belaya Krinica – selo-«Titanik»* [Belaya Krinitsa – the village-«Titanic»], in «Den», 2000, 22 aprelya, URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/panorama-dnya/belaya-krinica-selo-titanik>

12. F. Fodor, *Kultura i byt russkih lipovan v Rumynii (konec XX – nachalo XXI vv.)* [Culture and life of Russian Lipovans in Romania (late 20th – early 21st centuries)], in «Lipovane. Istoriya i kultura russkih rossiyan-starobryadcev», Vyp. 2, Odessa, 2005, s. 117-130.
13. B. Haquet, *Bucovina în prima descriere fizico-politică. – Călătorie în Carpații Dacici (1788-1789)*, Radauți, Septentrion, 2002, 136 p.
14. S. Inikova, *Narodnaya tradiciya i religioznaya ideya v sovremennoj pohoronnoj odezhde starobryadcev-lipovan v Rumynii* [Folk Tradition and Religious Idea in the Modern Funeral Clothes of the Lipovan Old Believers in Romania], in «Yaroslavskij pedagogicheskij vestnik», 2018, № 3, s. 334-339.
15. S. Inikova, *Svadba lipovan Rumynii* [Lipovan wedding in Romania], in «Lipovane. Istoriya i kultura russkih rossiyan-starobryadcev», Vyp. 8, Odessa, 2011, s. 123-144.
16. Z. Jaroszewicz-Pierelawcew, *Staroobrzędowcy na Bukowinie*, in «Bukowina po stronie diałogowy», Sejny, Pogranicze, 1999, s. 137-145.
17. A. Krasovski, *Priroda bilingvizma russkih-lipovan i mezhkulturnaya kommunikaciya v rumynskom polietnicheskom prostranstve* [The nature of Russian-Lipovan bilingualism and intercultural communication in the Romanian polyethnic space], in «Russkaya grammatika 4.0. Sbornik tezisov mezhdunarodnogo nauchnogo simpoziuma. Moskva, 13–15 aprelya 2016 g.», Moskva, 2016, s. 76-81.
18. G. Kupchanko, *Poselenie russkih starobryadtsev v Bukovine* [Settlement of Russian Old Believers in Bukovina], in «Istoricheskiy vestnik, Istoriko-literaturnyy zhurnal», 1898, № 7, Iyul, s. 182-192.
19. o. Leontiy Varvarych, *About the early history of the Lipovans of Bukovina* [About the early history of the Lipovans of Bukovina], in «Lipovane. Istoriya i kul'tura russkih rossiyan-starobryadcev», Vyp. 9, Odessa, 2012, s. 103-108.
20. V. Matyushenko, *Problema religioznoj identichnosti v kontekste ponimaniya osobennostej starobryadchestva* [The problem of religious identity in the context of understanding the features of the Old Believers], in «Izvestiya Irkutskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya "Politologiya. Religiovedenie"», 2015, T. 14, s. 194-201.
21. I. Nadezhdin, *O zagranichnyh raskolnikah* [About foreign schismatics], in «Sbornik pravitelstvennyh svedenij o raskolnikah» sost. V.I. Kelsiev, London, 1860, Vyp. 1, s. 75-137.
22. *Obshina starobryadcev-lipovan Primorsko-Ahtarskogo rajona: istoriya i kultura* [Community of Old Believers-Lipovans of the Primorsko-Akhtarsky district: history and culture], Krasnodar, 127 s.
23. M. Shahov, *Problemy vzaimootnoshenij starobryadchestva s sovremennym obshestvom* [Problems of the relationship between the Old Believers and modern society], in «Starobryadchestvo: istoriya, kultura, sovremennost. Materialy», Moskva, 1998, s. 8-10.
24. L.-A. Simiginowicz-Staufe, *Die Volkergruppen der Bukowina*, Czernowitz: Druck und Verlag von H. Czopp, 1884, 203 s.
25. Yu. Skibickaya, *Kuda uhodit vera? Kak zhivet glavnoe v Ukraine selo starobryadcev* [Where does faith go? How the main village of Old Believers lives in Ukraine], in «Ukrainska pravda. Zhyttia», URL: <https://life.pravda.com.ua/travel/2017/08/30/226134/>
26. E. Smilyanskaya, *Rol zapreta v sohranenii identichnosti konfessionalnoj grupy (po materialam starobryadcheskih obshin)* [The role of prohibition in preserving the identity of a confessional group (based on materials from Old Believer communities)], in «Problemy identichnosti: chelovek i obshestvo nakanune Tretego tysyacheletiya», Moskva, ROO Kennan, 2003, URL: <http://www.ruthenia.ru/folklore/smilanskaya2.htm>
27. A. Tychina, *White Well*, URL: <http://www.doroga.ua/Pages/ArticleDetails.aspx?Article-ID=1168>